

Nr 1131

Av herr Holmberg m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 31, angående forskarutbildning och forskarkarriär m. m.

(Lika lydande med motion nr 990 i Första kammaren)

I proposition nr 31 föreslås på grundval av 1963 års forskarutrednings huvudbetänkande riktlinjer för reformering av forskarutbildningen och forskarkarriären. Med anledning härav vill vi anföra följande:

I sitt arbete har forskarutredningen gjort försök till analys av kvalitetsnivån på licentiat- och doktorsexamen i Sverige och i utlandet samt pekat på vissa trender som kunnat spåras i analysen. Forskarutredningen gör gällande att »vad de svenska graderna beträffar ligger som nämnts den nuvarande licentiatexamen på en nivå, som motsvarar den 'normala' internationella doktorsgraden. Den svenska doktorsgraden har däremot med undantag för de nordiska länderna inga nära paralleller». Utan att ta ställning till de gjorda bedömningar kan vi, såvitt avser normalfallet, dela departementschefens uppfattning att doktorsavhandlingen bör ses endast som ett etappmål — enligt vår mening dock ett betydelsefullt sådant — och inte som ett livsverk. Den framtida doktorsexamen kan under sådana omständigheter utgöra starten på en vetenskaplig karriär och i sitt omfång och sin kvalitet bli mera jämförbar med motsvarande examen i andra länder.

Vi delar departementschefens uppfattning att tiden mellan den akademiska primärexamen och den nya doktorsexamen kan förkortas genom införandet av en forskningsteknisk utbildning och en effektiv forskarhandledning. Man måste emellertid beakta att de studerande — om deras utbildning och forskning är rätt upplagd — utför ett samhällsnyttigt arbete även under sin utbildning. Denna utbildning måste vara sådan, att den kan utgöra underlag för ett fortsatt effektivt och konkurrenskraftigt arbete utanför eller vid universitet och högskolor. Med uttrycket »konkurrenskraftigt» vill vi poängtera, att vi i Sverige inte lever isolerade utan måste jämföra våra personella och materiella resurser med andra länders och — om vi önskar uppehålla vår jämförelsevis höga standard — med de framgångsrika ländernas resurser.

Bihang till riksdagens protokoll 1969. 4 saml. Nr 1131—1134

Utbildningstiden

Enligt propositionen skall studietiden fram till doktorsexamen vara fyra år. Vi kan inte ansluta oss till en bundenhet av detta slag. Det är enligt vår mening uppenbart, att utbildningen inom alla fakulteter skall läggas upp så, att man undviker onödigt tidsspillan, och fyra års utbildningstid kan därvid utgöra ett lämpligt riktmärke. Men det är lika uppenbart att, medan man inom vissa områden kan ge många studerande en adekvat utbildning på fyra år, studerande på andra områden kan behöva väsentligt längre tid.

För doktoranden och den ansvarige forskningshandledaren uppkommer med departementschefens förslag ett besvärligt avvägningsproblem, då man i doktorsavhandlingen måste utvälja delavsnitt av ett forskningsområde, avgränsat på sådant sätt att uppgiften kan slutföras under den stipulerade tiden. Detta kommer att medföra att forskningen begränsas i omfång. Dessutom föreligger en betydande risk för kvalitetsförsämring. Inte minst med tanke på många ämnesområdets svårighetsgrad och eventuella komplikationer som kan förlänga tiden fram till doktorsexamen måste man tolerera en variation i utbildningstiden, om man inte skall få en helt meningslös verksamhet inom detta område. Som en konsekvens härav bör självfallet doktorandstipendierna utgå med motsvarande variationstolerans men fortfarande med fyra år som riktmärke. Doktorand som vid sidan om sin egen utbildning fullgör tjänst som assistent resp. amanuens måste kunna räkna med motsvarande förlängning av tiden. Den av departementschefen föreslagna högsta studietidsförlängningen om ett år för dessa kategorier kan därför inte godtagas. Universitetskanslersämbetet förutsättes självfallet förlöpande följa utvecklingen inom detta område och ta initiativ till diskussioner med forskningshandledarna i frågor som har med doktorandernas utbildningstid att göra. Det bör emellertid understrykas att det är forskningshandledarna som tillsammans med doktoranderna skall ha det avgörande inflytandet vad gäller utbildningstiden.

Mellanexamen

Efter ingående överväganden har forskningsutredningen föreslagit att de studerande skall ges möjlighet att avlägga en frivillig examen — mellanexamen — efter cirka två års studier. Detta förslag har i huvudsak motiverats av arbetsmarknadens behov. Forskarutredningens bedömning har bekräftats av remissinstanserna som inte bara tillstyrkt förslaget utan dessutom i vissa fall ansett att mellanexamen bör vara obligatorisk. Det har av remissinstanserna om en eventuell frivillig mellanexamen sagts, att den lätt kan få karaktären av »utgallringsstation». Enligt vår mening gäller detta omdöme i än högre grad om departementschefens förslag att studerande som genomgått del av utbildningen för doktorsexamen kan få bevis över denna utbildning. Departementschefen har uttalat, att behovet

av en mellanexamen får bedömas mot bakgrund av möjligheterna att precisera avnämningens intresset. Detta behov är emellertid redan nu klart dokumenterat på arbetsmarknaden — inte minst genom remissyttrandena, och detta behov kommer med säkerhet att växa i framtiden. Med en mellanexamen torde det därjämte bli lättare att planera omfånget av forskningsinsatsen samtidigt som den enskildes risktagande minskar. Vi vill således föreslå, att mellanexamen inrättas utom vid de medicinska fakulteterna och att denna mellanexamen normalt blir obligatorisk men att dispens kan erhållas där så är motiverat — exempelvis för dem som siktar direkt till doktorsexamen. Mellanexamen bör benämnas licentiatexamen.

Forskarkarriären

Forskarutredningens principiella överväganden och konkreta förslag till reformerad forskarkarriär vid universitet och högskolor har mött stark kritik från remissinstansernas sida. Mot bakgrund härav anser departementschefen att det inte finns tillräckliga motiv för en genomgripande omstrukturering av tjänstesystemet vid universitet och högskolor.

Ett betydande antal remissinstanser har vid sin behandling av forskarutredningens karriärförslag lagt stor vikt vid trygghetsaspekten. Flertalet av dessa konstaterar att utredningens förslag inte kommer att eliminera otryggheten på docentnivån. Denna fråga, som enligt direktiven till forskarutredningen var en av huvuduppgifterna att lösa, förblir i propositionen olöst. Man har från departementschefens sida på denna väsentliga punkt inskränkt sig till att föreslå *en möjlighet* till förlängning utöver 2×3 års förordnande efter prövning från fall till fall. Detta innebär, att de doktorer, som väljer forskarkarriären och som vanligtvis är i 35—40-årsåldern, inte får någon som helst trygghet i detta begrepps gängse betydelse. Departementschefen anser att »växlingar mellan anställning inom universitetsorganisationen och tjänst inom annan offentlig eller enskild verksamhet bör — till skillnad mot vad som f. n. ofta synes vara fallet — betraktas som normala och önskvärda företeelser... Liksom bl. a. universitetskanslersämbetet vill jag här betona att det i princip inte är universitetens uppgift att bereda förtjänta forskare tillfälle till tryggad vetenskaplig verksamhet...». En mera nyanserad bedömning måste här vara på sin plats. På de tekniska och ekonomiska områdena är det naturligt att forskarna tar tjänst i näringslivet, och detsamma gäller för vissa delar av det naturvetenskapliga området. Inom andra områden är emellertid möjligheterna att erhålla tjänster med forskningsuppgifter utanför universiteten mycket begränsade. Det föreligger således olika krav på behovet av trygghet inom skilda fakulteter och ämnesområden. Detta har inte i tillräcklig omfattning beaktats i den föreliggande propositionen. Det synes oss angeläget, att man försöker att komma till rätta med den beskrivna problematiken. En metod kunde kanske vara att låta en begränsad del — förslagsvis en tredjedel —

av docenturerna förknippas med tills vidare-förordnande i stället för till antalet begränsade treåriga förordnanden i kombination med förlängningsår. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att skyndsamt framlägga förslag i denna fråga.

Resurserna

Under det senaste årtiondet har utvecklingen på den högre utbildningens och forskningens område präglats av en snabb expansion. Detta visar inte minst det faktum att under samma tidsrymd antalet närvarande studerande vid universitet och högskolor mer än trefaldigats. Antalet licentiander och doktorander har också ökat starkt. Mellan 1960 och 1967 uppgick ökningen till mer än 50 procent i humanistiska ämnen, mer än 200 procent i samhällsvetenskapliga ämnen och mer än 100 procent i matematisk-naturvetenskapliga ämnen. Det ställer självfallet stora krav på resurserna vad gäller forskarutbildning och forskarhandledning. Departementschefen anför att »utbyggd handledning är enligt min mening en grundläggande förutsättning för att målet för forskarutbildningen såväl kvalitativt som tidsmässigt skall kunna nås». Mot bakgrund av att antalet licentiander och doktorander hittills har ökat i sådan takt att det inte varit möjligt att inom den givna resursramen ge samtliga studerande effektiv handledning har forskarutredningen föreslagit en reglering av handledningskapaciteten på så sätt att varje handledare ålägges att handleda fem å sex heltidsstuderande doktorander. Steget dit är emellertid långt. Enligt en undersökning som nyligen genomförts av statistiska centralbyrån (från höstterminen 1967) visar det sig att det vid humanistisk fakultet går 18—19 studerande per handledare, vid samhällsvetenskaplig fakultet 21 studerande och vid matematisk-naturvetenskaplig fakultet 15—16 studerande per handledare. Följande exempel må också anföras:

1. Pedagogiska institutionen i Uppsala:

130 licentiander och 20 doktorander har tillgång till *en professor* (som genom arbetsfördelning har hand om båda kategorierna) och *en extra laborator* (som har hand om trebetygsstudiet). Detta innebär 150 studerande per handledare.

2. Psykologiska institutionen i Stockholm:

168 licentiander och 24 doktorander har tillgång till *en professor*, *en laborator* och *en extra laborator*. I de tre handledarnas arbetsuppgifter ingår även handledning av trebetygsstuderande, vilka uppgår till ca 70 per termin. Detta innebär 64 studerande per handledare.

Departementschefen anser det emellertid inte lämpligt att som forskarutredningen fixera en generellt giltig norm för handledningsgruppens storlek. Därjämte anföres i propositionen att »inom åtskilliga områden kan dessutom tillströmningen till forskarutbildning nu bedömas ligga på så hög nivå att viss uppbromsning av expansionstakten kan vara rimlig även med

hänsyn till de inom överskådlig framtid föreliggande behoven av personal med forskarutbildning. Sammanfattningsvis finner jag att en begränsning av antalet studerande i vissa fall kan bli ofrånkomlig».

Under den tid som universitetsväsendet kraftigt expanderat har professorerna haft samma uppgifter och arbetsförhållanden som under de senaste decennierna. Med den ökade administrationen har många professorer tvingats förlägga forskningen till sin fritid, vilket understryker nödvändigheten av en översyn av deras arbetsförhållanden. Den effektiviserade forskarhandledningen, som aviseras i propositionen, är dessutom ett ytterligare argument för en sådan översyn.

Vi anser — i likhet med departementschefen — att det inte är möjligt att fixera en generellt giltig norm för handledningsgruppens storlek, då möjligheterna att organisera handledningen i olika former varierar starkt mellan skilda ämnen och fakultet. Det bör enligt vår mening ankomma på vederbörande institutioner att analysera det nya behovet av handledarresurser som uppkommer med den nya forskarutbildningen.

Det finns anledning att närmare behandla departementschefens yttrande ovan angående begränsning av antalet studerande, d. v. s. spärrningen av antalet antagna doktorander. Det synes oss vara klarlagt att departementschefen inte är beredd att införa motsvarigheten till universitetsautomatik inom den högre utbildningen. Vi är beredda att godta ett sådant ställningstagande under den bestämda förutsättningen att förhållandena för de omkring 7 000 licentiander och doktorander som för närvarande studerar vid universitets- och högskoleväsendet inte försämras genom förslaget till forskarutbildning och forskarkarriär.

De ansvariga för institutionerna lokalt måste enligt vår mening ingående analysera de behov av utbildning och forskarhandledning som erfordras med hänsyn till att varje doktorand skall ha en så effektiv handledning att han kan fullgöra sina studier enligt de riktmärken vi här skisserat. Denna analys måste inte minst gälla de 7 000 licentiander och doktorander som redan finns. Analysen bör fastställa vad minimikravet i resurshänseende utgör för att forskningspotentialen skall bibehållas minst på nuvarande nivå. Det är först efter en sådan analys som det finns möjlighet att bedöma det faktiska behovet av resurser.

Departementschefen anför att »mot bakgrund av främst den starkt begränsade tillgången på personal med kvalificerad forskarutbildning men även med hänsyn till det samhällsekonomiska och statsfinansiella läget finner jag den rimligaste lösningen vara att man som utredningen angett genomför reformen etappvis . . .».

De ytterst begränsade resurser som ställes till förfogande för att effektivisera forskarutbildningen och nedbringa studietiden från nuvarande 6—10 år till cirka 4 år är försvinnande små, varför det knappast går att tala om en reform i gängse mening. Förstärkningen inskränker sig reellt till knappt

tre miljoner kronor motsvarande ett trettiotal tjänster som biträdande professor och docent. Denna siffra skall ställas i relation till det antal aktiva licentiander och doktorander som enligt det föregående uppgår till omkring 7 000. Genom att riksdagen nu fattar beslut om minskad utbildningstid och begränsning av antalet handledare per universitetslärare men resurserna endast ställs till förfogande etappvis i framtiden riskerar de nämnda 7 000 studerande »i gynsamaste fall» att få försämrade studieförhållanden och i värsta fall att bli utspärrade på grund av bristande resurser vid deras institutioner. En sådan utveckling kan vi inte godta. Forskarutredningens förslag, som allmänt bedömdes som otillräckligt, slutade på en årskostnadsökning av storleksordningen 50—60 milj. kronor. Det kan därför konstateras, att förutsättningarna för reformens förverkligande inte föreligger för närvarande. Vi kan därför godtaga förslaget endast under förutsättning att Kungl. Maj:t snarast framlägger förslag till erforderlig resursökning på den högre utbildningens område efter hörande av universitetskanslersämbetet och i övrigt berörda myndigheter.

Med stöd av vad ovan anförts hemställes,

att riksdagen måtte

1. besluta att studietiden fram till doktorsexamen bör kunna varieras i enlighet med vad i motionen anförts,

att doktorandstipendier bör utgå under den tid som ansvarigt lokalt organ anser erforderlig för doktorsexamen,

att en i princip obligatorisk licentiatexamen införes efter cirka två års studier med dispensmöjligheter för doktorander som direkt siktar på doktorsexamen,

2. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa

om en skyndsam översyn av forskarkarriären,

om en översyn av professorernas uppgifter inom utbildning och forskning samt arbetsförhållanden och

om förslag om ökade resurser till forskarutbildning och forskarhandledning efter skyndsam analys, genomförd av berörda myndigheter om det reella resursbehovet.

Stockholm den 11 april 1969

Yngve Holmberg (m)

Gösta Bohman (m)

Leif Cassel (m)

Astrid Kristensson (m)

Rolf Eliasson (m)

Carl Eric Hedin (m)

i Moholm

Tage Magnusson (m)

Karin Wetterström (m)

i Borås